

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ

ΠΛΑΤΩΝ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΝ

ΕΚΔΙΔΟΜΕΝΟΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ

ΤΟΜΟΣ Β΄. - ΤΕΥΧΟΣ ΙΒ΄.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1880

Οὐκ ἔστι περὶ θεοῦ ἢ θεοτέρου ἀνθρώπου
βουλευσάμενος ἢ περὶ παιδείας καὶ αὐτοῦ καὶ
τῶν αὐτοῦ οικειῶν. (Πλάτ. Θεαγης.)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ Χ. Ν. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΩΣ

1880

ΠΛΑΤΩΝ

ΕΤΟΣ Β'.	ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1880	ΤΕΥΧΟΣ Γ'.

ΤΑ ΛΑΤΙΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΕΝ ΤΑΙΣ ΕΠΑΡΧΙΑΙΣ ΤΟΥ ΡΩΜΑΙΚΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ¹

κατά τόν

AM. THIERRY

ΥΠΟ Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΥΓΛΟΥ.

Β'.

Ἰσπανική περίοδος· Σενέκας, Λουκανός, Μαρτιάλιος, Κνίντιλιανός.—Ἀναζωπύρωσις τῆς ἑλληνικῆς γραμματείας ἐπὶ τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ τῶν Ἀντωνίνων.—Αἰθουκὴ περίοδος· Φρόντων, Ἀπουλήϊος, Τερτυλλιανός.

Ἐν ᾧ οἱ συγγραφεῖς οἱ Γαλάται, οὗς εἶδομεν ἐν τῷ προηγουμένῳ ἄρθρῳ ἔχουσι πάντα τοὺς χαρακτῆρας τοῦ λόγου σχεδὸν ὁμοίους πρὸς τοὺς ἐν τῇ Ἰταλίᾳ συγγραφεῖς, ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ τούναντίον τὰ λατινικὰ γράμματα ἀπὸ πολλοῦ ἤδη χρόνου παρασκευαζόμενα ἔσχον κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Αὐγούστου ἀνάπτυξιν ὅλως ἰδιοφυᾶ καὶ πρωτότυπον. Ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ τοῦ Σερτωρίου ἀφηγούμενος ὅτι ὁ Ῥωμαῖος ἐκεῖνος στρατηγὸς

¹ Ἰδ. σελ. 88.

ἐπειρᾶτο πάση μηχανῇ νὰ προσελκύσῃ πρὸς ἑαυτὸν τοὺς βαρβάρους τῆς χερσονήσου κατοίκους καὶ ἱστορῶν ὅτι «ἀφειδῶς χρώμενος ἀργύρῳ καὶ χρυσῷ κράνη τε κατεκόσμησεν καὶ θυρεοὺς αὐτῶν διεποίκιλλε καὶ χλαμύσιν ἀθηναίς καὶ χιτῶσι χρῆσθαι ἐδίδασκε καὶ χορηγῶν εἰς ταῦτα καὶ συμφιλοκαλῶν ἐδημαγῶγει», προστίθησιν καὶ τὰ ἐξῆς. «Μάλιστα δὲ, λέγει, εἶλεν αὐτοὺς τὰ τῶν παίδων. Τοὺς γὰρ εὐγενεστάτους ἀπὸ τῶν ἐθνῶν συναγαγὼν εἰς Ὑσκάν, πόλιν μεγάλην, διδασκάλους ἐπιστήσας ἑλληνικῶν τε καὶ ῥωμαϊκῶν μαθημάτων, ἔργῳ μὲν ἐξωμηρεύσατο, λόγῳ δ' ἐπαίδευεν, ὡς ἀνδράσι γενομένοις πολιτείας τε μεταδώσων καὶ ἀρχῆς. Οἱ δὲ πατέρες ἠδοντο θυμαστώσας, τοὺς παῖδας ἐν περιπορφύροις ὄρωντες μάλα κοσμίως φοιτῶντας εἰς τὰ διδασκαλεῖα καὶ τὸν Σερτώριον ὑπὲρ αὐτῶν μισθοὺς τελούντας καὶ πολλάκις ἐπιδείξεις λαμβάνοντα καὶ γέρα τοῖς ἀξίοις νέμοντα καὶ τὰ χρυσᾶ περιδέραια δωρούμενον, ἃ Ῥωμαῖοι βούλλας καλοῦσιν¹». Αἱ ἐνέργειαι αὗται τοῦ Σερτωρίου, αἵτινες κυρίως ἀπέβλεπον εἰς πολιτικούς σκοποὺς καὶ ἄλλαι ὅμοιαι τῶν Ῥωμαίων ἀνθυπάτων, τῶν ὁποίων τὴν μικρὰν αὐλὴν ἐπλήρουν λατινίζοντες Ἴσπανοὶ ποιηταὶ², ἐπέφερον μὲν ἀγλαοὺς καρποὺς, ἀλλ' ὁ ἰβηρικὸς χαρακτήρ διεφαίνετο καθαρὸς ὑπὸ τὰς λέξεις τὰς λατινικὰς καὶ τὰς ῥωμαϊκὰς ἰδέας. Ἦδη ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ παλαιοῦ ποιητοῦ Ἐννίου παροιμιωδῶς ἐλέγετο τὸ «καθ' Ἴσπανοὺς καὶ ὄχι κατὰ Ῥωμαίους λέγειν³» περὶ τῶν ἄγαν ὑψηλολογούντων, τεσσαράκοντα δ' ἔτη μετὰ τὸν Ἐννιον, ὁ Κικέρων, ἀνὴρ περὶ τοὺς λόγους σωφρονέστατος καὶ ἰσχυρότατος, προσέκρουε πρὸς τὸ ἀπειρόκαλον τῶν «λιπαρὸν τι ἠχούντων» Κορδυβαίων ποιητῶν⁴. Τὸ ἐλάττωμα τοῦτο παρέμενεν ἀκόμη ἂν καὶ ἐπασηλητῶς διὰ τῆς ἐπιμόνου μελέτης διορθωθῆν καὶ ὅτε κατὰ τοὺς χρότους τῆς πρὸς τὸ Ἀκτινὸν ναυμαχίας, ἑκατὸν ὀγδοήκοντα δὴ καὶ ἐννέα ἔτη μετὰ τὴν πρώτην τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ ἐγκατάστασιν, Ἴσπανοὶ ῥήτορες ἢ σοφισταὶ, ἐν αὐτοῖς δὲ καὶ ὁ Πόρκιος Λάτρων, εἶχον πόρευθῆ εἰς τὴν Ῥώμην καὶ ἀνέωξεν ἐκεῖ διδασκαλεῖον, ἐν ᾧ οἱ παῖδες τῶν Ῥωμαίων ἠσκούοντο περὶ τὴν ῥητορικὴν ἀπαγγελίαν ἢ, ὡς οἱ παλαιοὶ ἔλεγον, περὶ τὴν *φωνασσίαν*.

Ὁ Λάτρων οὗτος λαμπρῶς ἀπέικαζε τὸν χαρακτήρα τῶν ῥωμαϊζόντων Ἰσπανῶν. Ἦτο φιλοπονώτατος καὶ μνημονικώτατος ὁ ἀνὴρ καὶ σφόδρα ἔτεινε πρὸς τὴν μεγαληγορίαν. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Σενέκα καὶ περιε-

¹ Πλούταρχ. β. Σερτωρ. 14.

² Κικέρ. *pro Archia*. 40.

³ *Hispane non Romane loqui*.

⁴ Κικέρ. ἐν θ. ἀνω τ.

φρόνει τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, ἀλλὰ καὶ ἀδαῆς αὐτῶν ἦτο¹, ἢ δὲ φωνή του, ἦν ἄφινεν ἄξεστον καὶ ἀνάσκητον ἔστερεῖτο μὲν τῆς ἐμμελοῦς καὶ ἐναρμονίου τέχνης τῶν κατὰ τὴν Ἰταλίαν ῥητόρων, ἀλλ' εἶχε τι τὸ ἐπιβλητικόν². Ἦτο λοιπὸν κρᾶμα ἀρετῆς καὶ κακίας τοῦ Λάτρωνος ἢ ῥητορεία καὶ οὐδὲν ἦττον συμπαρέσυρε τοὺς ἀκρωμένους, ὅσοι δὲ λόγιοι εὕρισκοντο τότε ἐν Ῥώμῃ συνωθοῦντο περὶ τοὺς τόπους, ὅπου ὁ Ἰσπανὸς ἐποιεῖτο τὰς ἐπιδείξεις. Ἐκεῖ παρευρίσκειτο ὁ Μαικήνας, ὁ Ἀσίνιος Πολλίων, ὁ Κρεμούτιος Κόρῆος, ὁ Μεσσαλάς Κορβίνος, ὁ Πασσιηνὸς καὶ αὐτὸς τέλος ὁ Ὀβίδιος, ὁ κατὰ τὸν Σενέκαν *admirator Latronis*.

Καὶ δὲν ἦτο μόνος Ἰσπανὸς ὁ Λάτρων ἐν Ῥώμῃ, ἀλλὰ περὶ αὐτὸν ὑπῆρχεν ὀλόκληρος συναγωγὴ ποιητῶν καὶ ῥητόρων Κορδυβαίων, Γαδιτανῶν, Καλαγουριτῶν καὶ ἄλλων. Διεκρίνοντο δ' ἐν αὐτοῖς ὁ φίλος καὶ ὑπογραμμὸς τοῦ Ὀβιδίου, ὁ Ἰούνιος Γαλλίων, περιβόητος διὰ τὸν κροταλισμὸν αὐτοῦ (*tiinnitus Gallionis*), ὁ Κορδυβαῖος Μάρκος Ἀνναῖος Σενέκας, οὗ τινος ἡ γραμματικὴ δόξα ἐπεσκιάσθη ὑπὸ τῆς τῶν τριῶν αὐτοῦ υἱῶν καὶ ὁ ποιητῆς Σεξτίλιος Ἐνας ὁ στιχουργήσας τὸν θάνατον τοῦ Κικέρωνος. Τοῦ Σεξτιλίου τούτου, ὅστις ἐπίσης ἦτο Κορδυβαῖος, φέρεται παρὰ τῷ Σενέκᾳ ὁ ἐξῆς στίχος

*Deflendus Cicero est, Latiaëque silentia linguæ*³.

Καταλεκτέος ἐνταῦθα καὶ ἕτερος Κορδυβαῖος, ὁ Στατώριος Βίκτωρ, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ Σενεκίων, ὅστις ἐγεννήθη πιθανώτατα ἐν τῇ Βαιτικῇ, ὅπου ἐγεννήθη καὶ ἄλλος Σενεκίων, ὁ Ἐρέννιος. Ὁ Σενεκίων διὰ τὸν ὄγκον τοῦ λόγου καὶ τὴν καταγέλαστον μεγαληγορίαν ἐπεκλήθη *Grandio*, ἐπὶ τοσοῦτον δ' ἠγάπα ὁ ἄνθρωπος τὰ ὑψηλὰ καὶ μεγάλα, ὥστε καὶ τοὺς δούλους του ἤθελε μεγάλους καὶ τὰ σκεύη καὶ τὰ πέδιλα αὐτοῦ ὑπερμεγέθη καὶ δὴ καὶ παλλακίδα εἶχεν *ingentis staturæ* κατὰ τὸν Σενέκαν⁴.

Πλὴν τῶν ποιητῶν καὶ ῥητόρων ὑπῆρχον καὶ ἄλλοι εἰς ἄλλα εἶδη λόγιοι Ἰσπανοὶ, ὡς ὁ Ὑγίνος ὁ γενόμενος ἔφορος τῆς Παλατίνης βιβλιοθήκης ἐπὶ Αὐγούστου, ὁ Μοδεράτος Κολουμέλλας ὁ Γαδιτανὸς ὁ ἐμμέτρως καὶ μεθ' ὑπερμέτρου γλαφυρότητος γράψας περὶ γεωργίας, ὁ Τυράνιος Γρακίλιος (*Gracilis*), οὗ τινος ἐτίμων οἱ παλαιοὶ τὰς φυσικὰς καὶ γεωλογικὰς περὶ Ἰσπανίας παρατηρήσεις, ὑπὲρ πάντας δ' εἶνε ἄξιος μνείας ὁ γεωγράφος Πομπώνιος ὁ Μελάς.

¹ Σενέκ. *Controv.* 5, 33.

² Ὁ αὐτὸς αὐτόθι 4 ἐν ἀρχῇ.

³ Σενέκ. *Suas* 6.

⁴ Ὁ αὐτ. αὐτόθι 4, 2.

Οἱ μνημονευθέντες ἄνδρες ἀποτελοῦσιν οἶονεὶ τὴν πρώτην γενεάν τῶν Ἰσπανῶν συγγραφέων, ἔπονται δὲ ταύτῃ καὶ ἄλλαι γενεαὶ ἔτι λαμπρότεραι. Διότι εἰς τὰς νεωτέρας ἰσπανολατινικὰς σχολὰς ἀνήκουσιν οἱ τρεῖς υἱοὶ τοῦ Μάρκου Σενέκα, ὁ Λεύκιος Ἀνναῖος δὴλα δὴ ὁ φιλόσοφος ἅμα καὶ τραγικὸς ποιητὴς, ὁ εὐγλωττος Ἰούνιος Ἀνναῖος Γαλλίων, ὅστις πρότερον ἐκαλεῖτο Μάρκος Ἀνναῖος Νοβάτος, εἶτα δὲ εἰσποιηθεὶς ὑπὸ τοῦ συμπολίτου αὐτοῦ Ἰουνίου Γαλλίωνος ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκείνου καὶ τρίτος ὁ Ἀνναῖος Μελάς καὶ ἐξ ἑαυτοῦ ἱκανῶς γνωστὸς, γνωστότερος δ' ἀποβὰς διότι ἐγένετο πατὴρ τοῦ Λουκανοῦ. Παρὰ τούτῳ δὲ τῷ Λουκανῷ διεκρίθη Σίλιος ὁ Ἰταλικὸς, οὕτω πιθανώτατα καλούμενος διότι κατήγετο ἐκ τῆς ἐν τῇ Ἰσπανίᾳ πόλεως Ἰταλικῆς. Μετ' αὐτοὺς ἄξιοι μνείας εἶνε ὁ ἱστορικὸς Ἑρέννιος Σενεκίων, ὃν ἐθανάτωσεν ὁ Δομετιανὸς διότι εἶχεν ἐπαινέσει τὸν Ἐλβιδιον Πρίσκον¹, ὁ Κοϊντιλιανὸς, ὅστις κληρονομικὸν ἔχων τοῦ ῥητοροδιδασκάλου τὸ ἐπάγγελμα ἐγένετο καὶ αὐτὸς ὁ ἄριστος τῶν ῥητοροδιδασκάλων, ὃν δύνανται νὰ ἐπιδείξωσι τὰ λατινικὰ γράμματα, ὁ ἐκ Βιλβίλεως ποιητὴς Μαρτιάλιος, ὁ εἰς τὴν οἰκογένειαν τῶν Σενεκῶν ἴσως ἀνήκων ἐπιτομεὺς Ἀνναῖος Φλώρος καὶ ὁ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Ἀντωνίνων θαυμαζόμενος ῥήτωρ Ἰουλιανός. Ἀλλὰ καὶ πλῆθος πολὺ ἄλλων λογίων συνέτρεχε καθ' ἐκάστην εἰς τὴν Ῥώμην, οὗτοι δὲ προσεπάθουν πάντες τῇ μεσιτείᾳ τῶν ἰσχυόντων συμπολιτῶν των τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων νὰ προσελκύσωσι πρὸς ἑαυτοὺς τὴν εὖνοιαν τοῦ πλήθους ἢ τὴν εὖνοιαν τοῦ Καίσαρος.

Μεγάλως λοιπὸν κατὰ ταύτην τὴν περίοδον ἐπὶ τὰ λατινικὰ γράμματα ἐπέδρασεν ἡ ἰβηρικὴ φυλὴ διὰ τε τὸ πλῆθος τῶν συγγραφέων, οὗς αὕτη παρήγαγε καὶ διὰ τὸν καθ' ὅλου ἰδιοφυᾶ χαρακτῆρα τὸν ἐγχαραχθέντα εἰς τὰ διανοητικὰ προϊόντα τῶν χρόνων τούτων, τὸν ἰσπανικὸν δὴλον ὅτι τρόπον. Εἶνε δ' ἀπίστευτος ὁ θαυμασμὸς καὶ οὕτως εἰπεῖν ἢ πτόησις, μεθ' ὧν εὐθύς ἀπ' ἀρχῆς ἡ ῥωμαϊκὴ νεότης ὑπεδέξατο τὸ ἐξ Ἰσπανίας προερχόμενον ἐκεῖνο κρᾶμα τῶν ἀρετῶν καὶ τῶν κακιῶν τοῦ λόγου. Ἐτρεχεν εἰς τὰ μαθήματα τοῦ Λάτρωνος, ἐθαύμαζεν αὐτὸν, πρὸς αὐτὸν ἐσχηματοποιεῖτο, ἀπεμιμείτο τὴν ἀπαγγελίαν του τὴν τραχεῖαν καὶ ὑποσειομένην, τὴν ἀγροῖκον στάσιν του καὶ αὐτὴν ἀκόμη τῆς χροιᾶς του τὴν ἐλατίζουσαν ὠχρότητα. Ἐπειδὴ δ' ἐπίστευον οἱ παλαιοὶ ὅτι τὸ κύμινον ἔχει τὴν ιδιότητα τοῦ νὰ καθιστᾷ τοὺς ἀνθρώπους ὠχρῶς, πάντες οἱ μιμηταὶ τοῦ Λάτρωνος ἔπινον κύμινον, καθ' ἃ ἱστορεῖ ὁ Πλίνιος². Οὕτω σχολὴ ὅλη

¹ Τάκιτ. Agric. 2, 45.

² Πλίν. Π. Ν. 20, 14.

πέζογράφων ἀπεμιμείτο τὴν λέξιν τοῦ Σενέκα, πληθὺς δὲ ποιητῶν εἶχε τὸν Δουκανὸν ὡς πρότυπον. Ἐψεζαν μὲν τινες κατ' ἀρχὰς τὸ ἀπειρόκαλον τοῦ νέου τρόπου, ἀλλὰ ταχέως καὶ ἐκεῖνοι ὑπεχώρησαν, οἱ δὲ σοβαρώτεροι τῶν συγγραφέων, οὓς εἶχεν ἀκόμη ἡ Ἰταλία, οἱ δὲ δὴλα δὴ Ἰλίνιοι, ὁ Ἰουβενάλιος καὶ αὐτὸς ὁ Τάκιτος παρεσύρθησαν τέλος καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τοῦ γενικοῦ ρεύματος. Καὶ ὁ Κοϊντιλιανὸς δὲ ὅστις ἂν καὶ Ἰσπανὸς πολὺ ἐμόχθησε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἐπαναφέρῃ ἐν κοινῇ χρήσει τὰ παλαιὰ τοῦ λόγου ῥωμαϊκὰ ὑποδείγματα, δὲν ἠδυνήθη ὅλως νὰ παλλαγῇ τῶν τάσεων, αἵτινες ἴσχυον ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ καὶ ἅς ἴσως ὁ ἴδιος εἶχε φέρει μεθ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν Ῥώμην ἐκ τῆς πατρίδος του Καλαγούρεως.

Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Τραϊανοῦ ἡ γραμματειακὴ παραγωγὴ τῆς Ἰσπανίας ἀρχίζει νὰ στειρεύῃ, ἕως οὔ τὸ πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ δίδει καὶ πάλιν ζωὴν τινὰ εἰς τὴν πατρίδα τοῦ Προυδεντίου, τοῦ Ὀροσίου καὶ τόσων ἄλλων ἐπιφανῶν ἐπισκόπων.

Ἀπὸ τῆς Ἰσπανίας ἡ ἐν τοῖς λατινικοῖς γράμμασιν ἰσχὺς μεταβαίνει εἰς τὴν Ἀφρικὴν μετὰ τι διάλειμμα, καθ' ὃ ἐπέρχεται ἀναζωπύρησις τις τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων.

Ἡ Ῥώμη καὶ ὅτε πλέον εἶχε κατορθώσει νὰ μορφώσῃ ἰδίαν γραμματείαν ἐξηκολούθει νὰ ποιῆται περὶ πολλοῦ τὴν σύγχρονον γραμματείαν τῶν Ἑλλήνων, ἧτις ἦτο πάντως πολὺ κατωτέρα τῆς παλαιᾶς καὶ ἐκκρίτου. Καὶ ὁ Κεῖσαρ καὶ ὁ Αὐγούστος ἐπεστήριζαν εἴτε ἐν Αἰγύπτῳ εἴτε καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ῥώμῃ μεθ' οὐκ ἴσχυος φιλοστοργίας τὴν πολύτιμον περὶ τὰ ἐλληνικὰ γράμματα σπουδὴν, ἐξ ὧν τόσον εἶχεν ἡ πατρίς αὐτῶν ὠφεληθῆ. Ὁ Μάρκος Ἀντώνιος ἐπηνώρθωσε τὰς γενομένας ζημίας ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῆς Ἀλεξανδρείας κατὰ τὸν πρῶτον ἐμφύλιον πόλεμον¹, ὁ δὲ Κλαύδιος προσέθηκε καὶ δεῦτερον μουσεῖον². Ἐν Ῥώμῃ μετὰ ζήλου ἡμιλλῶντο οἱ πλουσιώτατοι τῶν ἰδιωτῶν πρὸς αὐτὴν τὴν πολιτείαν περὶ τοῦ τίς νὰ συλλέξῃ πλείωτερα βιβλία ἐκ πάντων τῶν μερῶν τῆς γῆς καὶ νὰ καταρτίσῃ πλουσιωτέρας βιβλιοθήκας. Οὕτω λ. χ. ὁ Λούκουλλος «πολλὰ βιβλία καὶ γεγραμμένα καλῶς συνῆγε» πρῶτος αὐτὸς σχηματίσας βιβλιοθήκην καὶ «ποιούμενος τὴν χρῆσιν φιλοτιμοτέραν τῆς κτήσεως, ἀνειμένων πᾶσι τῶν βιβλιοθηκῶν καὶ τῶν περὶ αὐτὰς περιπάτων καὶ σχολαστηρίων ἀκωλύτως ὑποδεχομένων τοὺς Ἑλληνας, ὡσπερ εἰς Μουσῶν τι καταγώγιον ἐκεῖσε φοιτῶντας καὶ συνδιημερεύοντας ἀλλήλοις, ἀπὸ τῶν ἄλλων χρειῶν ἀσμένως

¹ Δίων Κάσ. 42, 38.

² Σουητών. Claud. 42.

ἀποτρέχοντα¹». Μετὰ δὲ τὸν Λούκουλλον ὁ Καῖσαρ, ὁ Αὐγούστος, ὁ Τιβέριος, ὁ Οὐεσπεσιανὸς, ὁ Δομετιανὸς, ὁ Τραϊανὸς φιλοτίμως ἐπολλαπλασίαζον τῶν Μουσῶν τὰ καταγώγια εἴτε ἐξ ἀγάπης πρὸς τὰ γράμματα ἀληθινῆς εἴτε ἐκ φιλοδοξίας εἴτε καὶ ἐκ καθήκοντος κυβερνητικοῦ².

Οὐ μόνον δὲ περὶ τῶν γραμμάτων, ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν λογίων αὐτῶν ἐφρόντιζον οἱ Καῖσαρες καὶ δὴ καὶ περὶ τῶν Ἑλλήνων λογίων. Τότε πρῶτον ἤρχισαν ἀπὸ τοῦ δημοσίου ταμείου νὰ λαμβάνωσι μισθὸν οἱ καθηγηταί, δημοσίᾳ δ' ἐδίδασκον ἀμειβόμενοι ὡς εἶπομεν δέκα μὲν Λατῖνοι γραμματικοὶ δέκα δὲ Ἕλληνες, τρεῖς Λατῖνοι ῥήτορες πέντε δὲ Ἕλληνες, εἷς φιλόσοφος πιθανώτατα Ἕλληνα καὶ δύο νομοδιδάσκαλοι. Ἡ Ῥώμη λοιπὸν ἐν ἰσορροπίᾳ προσεφέρετο πρὸς τὰς δύο γλώσσας.

Ἐπὶ τοῦ Τραϊανοῦ, τοῦ Ἀδριανοῦ καὶ Ἀντωνίνων, ὅτε ἀτάραχος ὁ κόσμος διῆγεν ἐν ἀσφαλείᾳ καὶ οἱ ἄνθρωποι ἠδύναντο πλέον ἀπηλλαγμένοι τῶν πολιτικῶν φροντίδων νὰ ἐπιδίδωνται εἰς ἀγῶνας σοφιστικῶς καὶ ῥητορικῶς ἢ εἰς κριτικὰς μελέτας, τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἐτύγγανον ἐν ταῖς δυτικαῖς τοῦ κράτους χώραις καὶ ἐν αὐτῇ μάλιστα τῇ Ῥώμῃ ἐνθουσιώδους ὑποδοχῆς, ἠγοῦντο δ' ἐνίοτε τῆς τοιαύτης ὑπὲρ τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐνεργείας αὐτοὶ οἱ Καῖσαρες, ὡσπερ ἄλλοτε οἱ Ἀτταλοὶ καὶ οἱ Πτολεμαῖοι. Σοφισταὶ καὶ λόγοι παντοδαποὶ, ἱστορικοὶ καὶ γραμματικοὶ, ποιηταὶ καὶ ῥητοροδιδάσκαλοι ἔσπευδον ἀπὸ τῶν τεσσάρων περάτων τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου εἰς τὴν Ῥώμην, ὅπου μετὰ χαρᾶς ἐγίνοντο δεκτοὶ, εὕρισκον δὲ καὶ πόρον ζωῆς καὶ βιβλιοθήκας πλουσίας καὶ ὁδὸν ἀνοικτὴν εἰς πᾶσαν φιλοδοξίαν. Καὶ δὴ ἔσπευσεν ἐκεῖ ὁ Πλούταρχος ἐκ Χαιρωνείας, ὁ Ἀρριανὸς ἐκ Νικομηδείας, ἐκ Σαμοσάτων ὁ Λουκιανὸς, ὁ Πausανίας ἐκ τῆς Λυδίας καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ Μαραθῶνος ὁ Ἡρώδης ὁ Ἀττικὸς. Καὶ ὅμως πᾶσα αὕτη ἢ κίνησις τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου πρὸς δυσμὰς ὡς καὶ ἡ ἐκεῖθεν πρὸς τὰς ἀνατολικὰς τοῦ ἀχανοῦς κράτους ἐπαρχίας οὐδὲν σχεδὸν πρωτότυπον παρήγαγεν ἐν τοῖς γράμμασι πλὴν τινῶν ἴσως φιλοσοφικῶν συστημάτων, ἔσχεν ὅμως τοῦτο τὸ καλὸν ὅτι συνετέλεσεν εἰς τὸ νὰ γνωρίσωσιν ἀλλήλους οἱ δύο οὗτοι ἀντίθετοι κόσμοι, τοῦτο δὲ δὲν ἦτο μικρὸν τι, ἀλλὰ διὰ τὸν καθ' ὅλου πολιτισμὸν σπουδαιότατον.

Καὶ ὅμως οἱ Ἕλληνες τῆς ἐν τῇ Εὐρώπῃ Ἑλλάδος διετέλουν ὄντες ὑπεροπτικώτατοι καὶ καταφρονητικῶς εἶχον καὶ πρὸς τοὺς νόμους καὶ πρὸς

¹ Πλούταρχ. β. Λουκούλ. 32.

² Σουητών. Aug. 29. Domit. 20. Δίων 53, 4. Ἀδλ. Γέλ. 44, 47. 43, 48. 46, 8. Πλίτ. Η. Ν. 7, 50. 35, 2.

τὴν βάρβαρον γλώσσαν τῶν κατακτητῶν καὶ πρὸς τὴν γραμματείαν αὐτῶν, ἣν ἠγνόουν ἢ δὲν ἤθελον νὰ γνωρίσωσιν, ἦσαν δὲ πολὺ πλεόν ἢ οἱ Ἕλληνες τῆς Ἀσίας καὶ οἱ ἐξελληνισθέντες Ἀνατολίται ἄκαμπτοι καὶ ἀκατάδεκτοι καὶ πρὸς τὴν κυβέρνησιν τὴν ῥωμαϊκὴν καὶ πρὸς πᾶν ἄλλο ῥωμαϊκὸν καθίδρυμα. Καὶ σοφισταὶ καὶ ἐγχώριοι ἄρχοντες ἐτάραττον ἀκόμη τὸν λαὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸν ἐκίνουν εἰς μῖσος πρὸς τοὺς ξένους ὑπομιμνήσκοντες τὸ λαμπρὸν τῆς πατρίδος παρελθόν. Ὁ Ἀδριανὸς καὶ οἱ Ἀντωνῖνοι ἐπεικῶς φερόμενοι πρὸς εὐγενεῖς καὶ ἀλαζονικὰς φύσεις, ἃς εἶχε πικράνει καὶ παροξύνει ἡ δουλεία καὶ ἡ ταπείνωσις, εἶχον μὲν πῶς διὰ παραχωρήσεων καὶ εὐεργετημάτων συμφιλιώσει τὰς ἑλληνίδας πόλεις πρὸς τὴν κοινωνίαν τὴν ῥωμαϊκὴν, ἀλλ' ὀλοσχερῶς τὸ παλαιὸν μῖσος οὐδέποτε ἐλησμονήθη. Ὁ Πλούταρχος ἐπιθυμῶν νὰ καταπραΰνη τὰ πάθη καὶ νὰ συνδιαλλάξῃ τὰ διεστῶτα ἀποτείνει τοῖς Ἕλλησι καὶ ἰδίως τοῖς ἄρχουσι ἐν τοῖς *Πολιτικοῖς* αὐτοῦ *Παραγγέλμασι* τὰς ἐξῆς συμβουλὰς. «Τὰ μὲν γὰρ μικρὰ παιδιά, λέγει, τῶν πατέρων ὀρῶντες ἐπιχειροῦντα τὰς κρηπίδας ὑποδεῖσθαι καὶ τοὺς στεφάνους περιτίθεσθαι μετὰ παιδιᾶς, γελῶμενοι δ' ἄρχοντες ἐν ταῖς πόλεσιν ἀνοήτως τὰ τῶν προγόνων ἔργα καὶ φρονήματα καὶ πράξεις ἀσυμμέτρους τοῖς παροῦσι καιροῖς καὶ πράγμασιν οὔσας μιμῆσθαι κελεύοντες, ἐξαίρουσι τὰ πλήθη, γελοῖά τε ποιοῦντες, οὐκέτι γέλωτος ἄξια πάσχουσιν, ἂν μὴ πάνυ καταφρονηθῶσιν. . . . Ταῦτα γὰρ ἔξεστι καὶ νῦν ζηλοῦντας, ἐξομοιοῦσθαι τοῖς προγόνοις τὸν δὲ Μαρκθῶνα καὶ τὸν Εὐρυμέδοντα καὶ τὰς Πλαταιᾶς καὶ ὅσα τῶν παραδειγμάτων οἶδεῖν ποιεῖ καὶ φρυάττεσθαι διακενῆς τοὺς πολλοὺς, ἀπολιπόντας ἐν ταῖς σχολαῖς τῶν σοφιστῶν. . . . Εἰσιόντα δ' εἰς ἅπασαν ἀρχὴν, οὐ μόνον ἐκείνους δεῖ προχειρίζεσθαι τοὺς λογισμοὺς, οὐς ὁ Περικλῆς αὐτὸν ὑπεμίμνησκεν ἀναλαμβάνων τὴν χλαμύδα· πρότεχε, Περικλείς, ἐλευθέρων ἀρχεῖς, Ἑλλήνων ἀρχεῖς, πολιτῶν Ἀθηναίων· ἀλλὰ κἀκεῖνο λέγειν πρὸς ἑαυτὸν· ἀρχόμενος ἀρχεῖς, ὑποτεταγμένης πόλεως ἀνθυπάτοις, ἐπιτρόποις Καίσαρος. . . . εὐσταλεστέραν δεῖ τὴν χλαμύδα ποιεῖν καὶ βλέπειν ἀπὸ τοῦ στρατηγίου πρὸς τὸ βῆμα καὶ τῷ στεφάνῳ μὴ πολὺ φρόνημα περιάπτειν μηδὲ πιστεύειν, ὀρῶντα τοὺς καλτίους (τὰ ὑποδήματα τῶν Ῥωμαίων ἀρχόντων) ἐπάνω τῆς κεφαλῆς.»

Ἐν ᾧ δ' οὕτως εἶχον τὰ τῶν Ἑλλήνων νέα περίοδος τῆς ῥωμαϊκῆς γραμματείας ἤρχιζεν ἐν ταῖς σχολαῖς τῆς Λιβύης· ἡ περίοδος αὕτη εἶνε ἡ *Λιβυκὴ*.

Ἡ Λιβύη μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης δὲν εἶχε παραγάγει πλὴν τῆς Κυρηναϊκῆς ἢ μεμονωμένους τινὰς συγγραφεῖς, οἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ

τὴν ἐπίδρασιν μάλιστα τῆς Κυρήνης, προετίμων νὰ μεταχειρίζωνται τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν μᾶλλον ἢ τὴν λατινικὴν καὶ νὰ ἀσχολῶνται περὶ τὴν φιλοσοφίαν καὶ ὄχι περὶ τὰ εἶδη τοῦ λόγου τὰ καθαρῶς γραμματειακά. Πρῶτη ἡ Δέπτις ἐπὶ Νέρωνος παρέσχεν εἰς τὰ λατινικὰ γράμματα τὸν στωϊκὸν φιλόσοφον Ἄνναϊον Κορνοῦτον. Ὁ φιλόσοφος οὗτος, ὃν ἐθανάτωσεν ὁ Νέρων, ἐγένετο διδάσκαλος καὶ φίλος τοῦ Λουκανοῦ καὶ τοῦ Περσίου, συνέγραψεν ὑπομνήματα, ἀτυχῶς μὴ διασωθέντα, εἰς τὸν Τερέντιον καὶ τὸν Οὐεργίλιον. Καὶ ἐπὶ τοῦ Δομετιανοῦ ἡ Δέπτις πάλιν παρήγαγε τὸν Σεπτίμιον Σευῆρον, ὅστις καταλέγεται εἰς τοὺς προγόνους τοῦ αὐτοκράτορος Σευήρου. Ὁ Σεπτίμιος ἦτο στρατιώτης ἄμα καὶ ποιητῆς, ὑπῆρξεν ἐν τῷ βίῳ του πολλῶ εὐτυχέστερος τοῦ συμπολίτου αὐτοῦ Κορνοῦτου, ὑμνήθη δὲ ὑπὸ φίλου ποιητοῦ, τοῦ Στατίου¹. Ἀλλὰ τὸ ὅτι τότε ἐγεννήθησαν ἐν τῇ Διβύῃ δύο ποιηταὶ γράψαντες λατινιστὶ οὐδεμίαν εἶχε σημασίαν σχετικῶς πρὸς τὴν κατάστασιν τοῦ τόπου, ἐνθα ἡ λατινικὴ γλῶσσα, παλαιούσα ἔτι πρὸς τε τὴν ἑλληνικὴν καὶ πρὸς τὴν φοινικικὴν, δὲν εἶχεν ἀκόμη κατορθώσει νὰ ριζοβολήσῃ. Ἀλλὰ βραδύτερον αἱ κοινωνικαὶ ἀνάγκαι καὶ ἡ ἀπὸ τῆς λιβυκῆς ἐμπορίας εὐπραγία, μάλιστα δὲ τῆς ἐμπορίας τῆς Καρχηδόνος κατὰ τὴν πρώτην μ. Χ. ἑκατονταετηρίδα, εἶχον ὀριστικῶς κινήσει καὶ προαγάγει τὴν περὶ τὰ λατινικὰ γράμματα σπουδὴν. Ἡ Καρχηδὼν φιλοτιμουμένη νὰ τάξῃ ἑαυτὴν παρὰ τὴν Ῥώμην ἠθέλησε νὰ καταστῆ καὶ ἐκείνη καταγωγίον λογίων ἀνδρῶν καὶ ἐστία πάσης παιδείας καὶ δὴ ἔσχε σχολὰς φιλοσοφικὰς καὶ ῥητορικὰς καὶ ἀναγνώσματα καὶ αὐτοσχεδιάσματα δημόσια ἐν βιβλιοθήκαις καὶ ἐν θεάτροις². Αὐτὸ τῆς πόλεως τὸ συνέδριον, εἰς ὃ εἶχε δοθῆ τῆς συγκλήτου τὸ ὄνομα, προὔκαλει δημοτελεῖς γραμματειακὰς τελετὰς, εἰς ἃς συνέρρεον οἱ κάτοικοι ὅλης τῆς ἐπαρχίας, οὕτω δὲ ἡ Καρχηδὼν εἴλκυε πρὸς ἑαυτὴν τοὺς λογάδας πάντας τῆς Διβύης. Ἀπονέμουσα τιμὰς καὶ χρήματα καὶ ἰδρύουσα ἀνδριάντας προσεπάθει νὰ ἐπισκιάσῃ τὴν Ἰταλίαν, οἱ δ' οὕτως ἀμειδόμενοι καὶ τιμώμενοι ἐχαιρέτιζον τῆς Ἀφρικῆς τὴν μητρόπολιν προσαγορεύοντες αὐτὴν «Μοῦσαν οὐρανίαν, Μοῦσαν τῶν ἀνδρῶν τῶν τηβεννοφόρων³».

Τὴν οὐρανίαν Μοῦσαν ἀπομιμούμεναι καὶ αἱ λοιπαὶ πόλεις τῶν κατὰ τὴν Ἀφρικὴν ἐπαρχιῶν ἐπεδόθησαν μετὰ ζήλου ἀληθῶς λιβυκοῦ εἰς τὰς

¹ Στατ. Sylv. 4, 5, 30.

² Duæ urbes litterarum artifices, Roma atque Carthago, λέγει ὁ ἱερός Αὐγουστίνος.

³ Musa caelestis, Camena togatorum. Ἀπουλ. Florid. 4, 21.

ρητορικάς καὶ ποιητικάς σπουδὰς, ἐν ταῖς σχολαῖς δ' ἐκείναις, ἐνθα οἱ νέοι ἐφωνάσκουν ἑλληνιστὶ καὶ ῥωμαῖστὶ καὶ φοινικιστὶ ἐμορφώθη βαθμηδὸν ἀνάμικτός τις τρόπος λόγου, ἐν ᾧ οὐδὲν ἦττον ὑπερίσχυε τὸ φοινικικὸν στοιχεῖον. Ἔνεκα τούτου καὶ ἔνεκα τῆς μανίας τοῦ ἀρχαίσειν ἢ λατινικῆ γλῶσσα προσέλαβε σὺν τῷ χρόνῳ σφοδρότητα τινὰ καὶ δριμύτητα καὶ λεπτολογίαν, αἵτινες ἦσαν παντάπασιν ἀσύμφωνοι πρὸς τὸν ἀρχικὸν αὐτῆς χαρακτῆρα. Ὅθεν ἐγεννήθη γραμματειακὴ περίοδος ἣτις ἦτο μὲν ἀξιόλογος, ἀλλ' ὅμως ἦτο καὶ κατὰ πολὺ κατωτέρα τῆς ἰσπανικῆς περιόδου οὐδὲν ἦττον ἢ τῆς ἰταλικῆς καὶ ἐστερεῖτο καὶ τῆς ἰταλικῆς γλαφυρότητος καὶ τῆς ἰσπανικῆς μεγαληγορίας. Ἡ λιβυκὴ περίοδος εἶνε ἄνθος λαμπρὸν, ἀλλὰ πῶς ἄγριον ἐβλάστησεν ὑπὸ οὐρανὸν διακαῆ, εἰς τὰ σύνορα τῆς ἐρήμου.

Ἔσχον δὲ τελείαν τὴν ἑαυτῶν ἀνάπτυξιν αἱ ῥωμαιολιβυκαὶ σχολαὶ ἐπὶ τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου· εἶχον δ' ἤδη παραγάγει τὸν διαπρεπέστατον τοῦ αἰῶνος ἐκείνου νομοδιδάσκαλον, τὸν Ἀδρυμητῖνον Σάλβιον Ἰουλιανόν. Αἱ νομικαὶ σπουδαὶ σύμφωνοι οὔσαι πρὸς τὸν χαρακτῆρα τὸν λιβυκὸν τὸν φιλόνικον καὶ λεπτολόγον ἀπήλαυον πάντοτε ἐξαιρετικῆς εὐνοίας ἐν τῇ Ἀφρικῇ. Ὁ Σευῆρος εἶχε διατελέσει ὢν δικηγόρος τοῦ αὐτοκρατορικοῦ ταμείου πρὶν ἢ ἀκολουθήσῃ τὸ στρατιωτικὸν στάδιον, δι' οὗ ἀνῆλθεν εἰς τὸν θρόνον, εἰς δ' ἐκ τῶν διαδόχων αὐτοῦ, ὁ Ὀπήλιος Μακρίνος, ἦτο ἐπίσης νομομαθής.¹ Οἱ πλείστοι δὲ τῶν ἐξ Ἀφρικῆς ἀνδρῶν ὧν ὑπῆρξε λαμπρὸν τὸ πολιτικὸν στάδιον, ἦσαν ἄνδρες λόγιοι, παράδειγμα δ' ἔστω ὁ Ἀλβίνος² καὶ ὁ Εὐτύχιος Πρόκλος³.

Ἄλλ' ὑπὲρ πάντας τοὺς ἄλλους λογίους τῆς Λιβύης ἐτιμήθη ὁ Νομάς Κορν. Φρόντων ὁ ἐνάρετος φίλος καὶ διδάσκαλος τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου, ὃν ὁ ἄμετρος ἐνθουσιασμός τῶν συγχρόνων προεκήρυττεν ἴσον πρὸς τὸν Κικέρωνα, ἀλλ' οὔτινος οὐδὲν ῥητορικὸν ἔργον γινώσκομεν⁴. Τὸν Φρόντωγα ἐπεσκίασεν ὁ εὐφυῆς Ἀπουλήϊος, ὅστις ἦτο ὁ ἀκραιφνέστατος τύπος τοῦ λιβυκοῦ τρόπου καὶ διὰ τοῦτο ὑπῆρξε τὸ ἀγλαΐσμα καὶ τὸ χάρμα τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος, ἐνθα ὁ συγγραφεὺς τοσοῦτων ἀπήλαυε τιμῶν, ὥστε οὔτε τὴν Ἰταλίαν ἐπόθει οὔτε τὴν Ῥώμην αὐτήν. Ὅπως δ' ὁ Ἀπουλήϊος ἐξεπροσώπει τοῦ λιβυκοῦ τρόπου τὴν χάριν καὶ τὴν κομψότητα, οὕτω τοῦ Τερτυλλιανοῦ κύριος χαρακτῆρ ἦτο ἡ δύναμις. Μετ' αὐ-

¹ Δίων Κάσ. 78, 11. Ἡρωδιαν. 4.

² Δίων Κάσ. 75, 6. Καπίτ. Albin 80,85.

³ Καπίτ. Marc. Aurel 23.

⁴ Αὐλ. Γέλ. 2, 26. 19, 8.

τὸν ἐξασθενοῦται ἢ θύραθεν παιδεία ἐν τῇ Ἀφρικῇ καὶ δὲν φαίνεται συγγραφεὺς ἄλλος λόγου ἄξιος πλὴν τοῦ Καρχηδονίου ποιητοῦ Νεμεσιανοῦ. Ἐκτοτε συγκεντροῦται ἐν τῷ χριστιανισμῷ πᾶσα ἡ ἰσχὺς τοῦ λιβυκοῦ πνεύματος. Ὁ χριστιανισμὸς λαμπρύνει τὴν λιβυκὴν χώραν ἀδιαλείπτως ἀπὸ τοῦ Τερτυλλιανοῦ καὶ Μινουτίου τοῦ Φήλικος¹ μέχρι τοῦ Κυπριανοῦ², τοῦ Ἀρνοβίου, τοῦ Λακταντίου³ καὶ τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου⁴.

Ἡ εἰδικὴ προστασία, ἣν οἱ αὐτοκράτορες τῆς δυναστείας τοῦ Σευήρου ἐπεδαψίλευσαν τῇ νομικῇ ἐπιστήμῃ, ἔφερε τὸν σπουδαιότατον τοῦτον κλάδον τῶν ῥωμαϊκῶν σπουδασμάτων εἰς ἀκμὴν ἐν τῇ Φοινίκῃ, ἐν τῷ μέσῳ δὴ λαῶν ἑλληνογλώσσων. Ἡ Τύρος παρήγαγε τὸν Παπιανὸν καὶ τὸν Οὐλπιανὸν ἡ δὲ νομικὴ σχολὴ τῆς Βηρυτοῦ ἦλθε μὲν ταχέως εἰς ἀμιλλαν πρὸς τὴν τῆς Ῥώμης, ἠξιώθη δὲ νὰ κληθῇ *legum nutritrix*, θρέπτρις τῶν νόμων. Παρὰ τῷ Παπιανῷ, τῷ Οὐλπιανῷ καὶ τοῖς μαθηταῖς αὐτῶν παρετηρήθη ὅχι μόνον ἐν τῇ ὕλῃ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ εἶδει ἀσιατικὸς τις τρόπος, ὃν οἱ νεώτεροι νομομαθεῖς ἀπεκάλεσαν ἡμιουδαϊσμόν.

ΠΕΡΙ ΤΕΧΝΙΚΗΣ ΑΝΑΓΝΩΣΕΩΣ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.

Ἡ τεχνικὴ ἀνάγνωσις εἶναι λίαν παρημελημένη παρ' ἡμῖν. Ὁ Ἕλληνικὸς λαὸς εὐρίσκεται ἔτι καὶ ἐν τοῖς γράμμασιν εἰς προπαρασκευαστικὸν τινα ὄργανόν. Οἱ πάντες δηλαδὴ ἐπιθυμοῦμεν νὰ μανθάνωμεν, ἀλλ' ἀμελοῦμεν ἐκείνων τῶν μαθημάτων, ἅτινα δύνανται νὰ θεωρῶνται ὡς βάσις πάσης ἐπιστημονικῆς παιδείσεως· εἶναι δὲ καὶ ἡ τεχνικὴ ἀνάγνωσις εἰς τῶν ἀκρογωνιαίων λίθων πάσης παιδείσεως καὶ δὴ τῆς προκαταρκτικῆς τῆς καὶ ἄλλως δημοτικῆς καλουμένης. Καὶ ἀρέσκει μὲν τοῦτο καλῶς γινόμενον, καὶ ἐπαινεῖται ὁ μετὰ τέχνης καὶ χάριτος ἀναγινώσκων, οὐδεμίᾳ δὲ λαμβάνεται φροντίς, ἵνα ἡ τεχνικὴ ἀνάγνωσις εἰσαχθῇ καὶ εἰς τὰ παρ' ἡμῖν σχολεῖα καὶ συγκαταλεχθῇ ἐν τῇ τάξει τῶν διδακτέων μαθημάτων.

¹ Ἐζησαν ἀμφότεροι ἐπὶ τῶν αὐτοκρατόρων τῆς δυναστείας τοῦ Σευήρου.

² Ἐμαρτύρησεν ἐπὶ Οὐαλεριανοῦ τῷ 268.

³ Ἀμφότεροι σύγχρονοι τοῦ Διοκλητιανοῦ, τῷ 268.

⁴ Ἀπέθανε τῷ 430.